

УДК 631.15.008.4

Б. В. Позріщук,*д. е. н., професор, Тернопільський національний економічний університет*

СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ В ПАРАДИГМІ СОЦІАЛЬНО-ПРОСТОРОВИХ УТВОРЕНЬ

У статті розглянуто теоретико-методологічні та практичні аспекти сільського розвитку, визначено функціональні складові розвитку сільських соціально-просторових утворень у системі територіальної організації суспільства; розглянуто питання регулювання та оцінки сільських територій як об'єктів сільського розвитку.

The article deals with theoretical and methodological and practical aspects of rural development is defined functional components of rural socio-spatial structures in the system of territorial authority society, the question of regulation and assessment of rural areas as rural development facility.

Ключові слова: сільський розвиток, соціально-просторові утворення, сільські території.
Key words: rural development, socio-spatial formation, rural areas.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільські території як соціально-просторові утвореннями є об'єктом сільського розвитку. Сільські соціально-просторові утворення входять до складу єдиної територіальної організації суспільства, тому при дослідженні даного питання необхідне врахування його відносин з іншими об'єктами територіальної підсистеми, виявлення взаємозв'язку між ними та визначення умов їх ефективного розвитку. У межах цієї системи відбуваються різноспрямовані процеси, що відрізняються як за сферою життєдіяльності, масштабом, так і за функціональною спрямованістю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблеми розвитку сільських територій присвячено праці О. Бородіної, О.М. Варченко, І. Гончаренко, П.І. Гайдучького, О.Д. Гудзинського, А.С. Даниленка, О.Ю. Єрмакова, Е.М. Лібанової, П.М. Макаренка, М.И. Маліка, А. Мармуль, А.І. Михайлової, О. Павлова, І.В. Прокопи, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та ін. Втім, потребує подальших розробок питання сільського розвитку в парадигмі соціально-просторових утворень, виходячи з теорії соціальної дії, зважаючи на наявну диференціацію сільських територій за рівнем економічного розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є визначення функціональних складових розвитку сільських соціально-просторових утворень у системі територіальної організації суспільства; обґрунтування системної взаємодії складових елементів на кожному рівні розвитку такої системи, питання регулювання та оцінки сільських територій як об'єктів сільського розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головною складовою розбудови аграрного сектора економіки держави є комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення збалансованого розвитку умов праці та проживання населення.

Системні кризові явища й занепад сільських територій призводять до зниження рівня життя сільського населення, зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва, що загрожує продовольчій безпеці держави [1, с. 3].

Традиційно ще з радянського періоду сільське господарство є чи не єдиною галуззю економіки на селі. Тому фактично якість життя селян, доступність для них різноманітних благ та послуг залежить від розвитку аграрних підприємств. У сучасних умовах під дією ринкових сил відбувається розбалансування попиту та пропозиції на продовольчому ринку, що призводить до непропорційної зміни цін і різкого погіршення становища сільськогосподарських товаровиробників [2, с.59]. Все це зумовлює необхідність державного втручання.

Згідно з теорією соціальної дії, соціальні утворення є результатами і способами організації певних дій системного характеру. Відповідно перебіг дій на кожному рівні такої системи пов'язаний з вирішенням певних функціональних дій: підтримкою, збереженням дієвості, досягненням цілей, інтеграцією і адаптацією.

Виходячи з гіпотези, що територіальна поведінка різних носіїв суспільних інтересів, по-перше, характеризується споживчим ставленням; по-друге, є неоднаковою відносно тих чи інших елементів сільських територій як об'єктів інтересів, територіальна поведінка визначається як [3, с. 124]:

— опосередкована суспільним поділом праці, місцем дислокації певних суб'єктів у межах сільської територіальної підсистеми суспільства;

— спрямована на ефективне використання території як просторового базису й інтегрального ресурсу;

— заснована на просторовій рефлексії суб'єктів, тобто їх самоідентифікації з певною територією.

Сільські території в умовах зростання обсягів ресурсокористування, ускладнення виробничо-економічної діяльності, загострення соціальних проблем виступають основним об'єктом сільсько-го розвитку. Вони визначаються як складні просторові природно-ресурсні, виробничо-економічні, соціальні утворення, основною функцією яких є забезпечення гармонійного розвитку в системі "довкілля — населення — виробництво". Ми погоджуємося з думкою Л.О. Мармуль щодо першочерговості формування підґрунтя для ефективного соціально-економічного розвитку сільських територій на основі раціонального використання їхнього ресурсного потенціалу [4, с. 123].

Щодо управлінських чинників формування й функціонування сільських територій, то необхідне оптимальне поєднання функцій державного, господарського, корпоративного та громадського управління на всіх рівнях системно-державного соціального менеджменту, особливо на рівні територіальної громади. Це забезпечує, з однієї сторони, достатній рівень економічної самостійності для суб'єктів господарювання, з другої — державним органам можливість реалізувати весь комплекс функцій, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку.

Як форма координації соціальної взаємодії компонентів об'єкта, простір сільського розвитку має певний зміст і суспільну спрямованість. Йдеться про комплексний розвиток сільських територій, оскільки, по-перше, вони є складним за структурною будовою об'єктом, функціональність якого визначається його ресурсним потенціалом; по-друге, зміст розвитку об'єкта задано його компонентами, а стадіальність такого розвитку — станом цього об'єкта; по-третє, спрямованість розвитку сільських територій підпорядковано суспільному призначенню сільської територіальної підсистеми суспільства; по-четверте, хоча призначення сільських територій виходить за їх межі та значною мірою має загальнодержавний масштаб, все ж перспективи їх розвитку багато в чому залежать від здатності сільських територіальних громад мобілізувати місцеві ресурси для поліпшення ситуації на селі. Саме тому, сільські території одночасно виступають місцем розвитку і просторовим середовищем для здійснення ними одночасно декількох функцій. За таким підходом, об'єктом розвитку виступає цілісна система взагалі, а не її окремі елементи, що сприяє відтворенню усіх сфер життєдіяльності села та дозволить інтегрувати сільську та міську територіальні підсистеми суспільства.

Для забезпечення комплексного розвитку

сільських територій та аграрного виробництва в більшості розвинутих країн світу функціонує система сільськогосподарського дорадництва, яка надає виробникам сільськогосподарської продукції та сільським територіальним громадам інформаційно-консультаційну допомогу з питань передачі нових знань, сучасних технологій та ринкової інформації, облаштування сільських територій тощо. В Україні на державному рівні інформаційно-консультаційна діяльність регулюється Законом "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" від 17 червня 2004 року, в якому зазначається, що сільськогосподарська дорадча діяльність — це сукупність дій та заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності й господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок ведення прибуткового господарювання [5, с. 68].

Державна цільова програми розвитку українського села на період до 2015 року спрямована на забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності [1]. Так, програмою охоплено три напрями розвитку: соціальної сфери села та сільських територій; аграрного ринку; фінансове забезпечення аграрного сектора. Прогнозний обсяг фінансування Державної програми передбачається 128164,1 млн грн, у т.ч. за рахунок державного бюджету — 94,2% (120750,5 млн грн.); місцевого бюджету — 11,2 млн грн., інших джерел — 5,8% (7402,4 млн грн.).

З метою забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, охорона навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 лютого № 121-р схвалено Концепцію Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити завдання, щодо [6]:

— створення правових, економічних, фінансових та організаційних умов щодо проживання населення у сільській місцевості;

— забезпечення узгодження економічних інтересів держави і суб'єктів господарювання, оптимізації виробничої та територіальної соціальної інфраструктури сільської поселенської мережі;

— формування конкурентоспроможного аграрного сектора;

— диверсифікації виробництва і підвищення рівня зайнятості сільського населення та зменшення трудової міграції;

— розвитку партнерства держави, бізнесу і територіальних громад;

— мінімізації техногенного впливу виробництва на навколишнє природне середовище і людину;

— підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва та нарощення його обсягів;

— стимулювання підприємницької діяльності у виконанні завдань розвитку виробництва і створення нових робочих місць;

— поліпшення якості й безпеки сільськогосподарської продукції;

— охорони довкілля та відтворення природних ресурсів;

— формування дієвої системи управління розвитком сільських територій з урахуванням політики і стандартів ЄС у реалізації інтегрального (територіального) підходу.

Розвиток ринкових відносин створює основу для формування регіонального господарства як самостійного суб'єкта економіки, де в якості об'єктів управління виступають окремі види виробництв, галузі, господарські об'єднання, що розміщені в рамках єдиного територіального контуру.

Ефективність реалізації комплексної оцінки соціально-економічного розвитку регіону залежить від адекватності та дієвості методів і прийомів, обраних для його здійснення. Зокрема, цей вибір пов'язаний зі специфікою завдань, які вирішуються на тому чи іншому етапі комплексної діагностики територій, що в загальному вигляді передбачає [7, 257]:

1) визначення мети та завдань дослідження територіальної диференціації;

2) збір та попередню обробку інформації, необхідної для проведення аналізу;

3) вибір показників для порівняння та оцінки соціально-економічних умов розвитку територій, розрахунок відхилень фактичних значень цих показників від визначених еталонів (нормативних значень, середніх величин тощо);

4) встановлення причин порушення пропорцій та оцінка рівня територіальної диференціації;

5) економічна інтерпретація результатів діагностики;

6) виявлення резервів соціально-економічного розвитку, пошук шляхів формування конкурентоспроможності регіонів та визначення напрямів підвищення ефективності організаційно-економічного механізму управління територією;

7) узагальнення результатів комплексної оцінки та розробка проектів управлінських рішень.

ВИСНОВКИ

Диференціація сільського розвитку та суспільно-економічного значення розвитку сільських територій як соціально-просторових утворень пов'язана передусім з розмежованістю форм суспільного відтворення. Причому основну роль у зв'язках сільських територій як системи відіграє характер взаємозв'язаності сільського господарства і сільських територій, а соціальна сфера охоплює інтереси всіх верств населення, відносини суспіль-

ства і особи та вимагає значної уваги з боку держави, суспільства, особливо у сфері наукового обґрунтування управління її розвитком.

Під час трансформаційних перетворень особливостю соціально-економічного розвитку є посилення територіальної диференціації, збільшення міжрегіональних розривів у рівні життя населення, постає питання підвищення раціональності використання ресурсів. Отже, важливим завданням як науки, так і практики є здійснення адекватної оцінки природних, демографічних, соціальних, економічних умов функціонування території. Важливим проявом принципів змін стала поява нових чинників суспільного відтворення, розробка та формування ефективних стратегій управління територіальним розвитком та комплексний системний аналіз природно-ресурсної, виробничої, трудової, інвестиційно-інноваційної сфер. Виявлення цих чинників, безумовно, пов'язане з причинами економічного характеру, оскільки саме вплив економічної діяльності суспільства пов'язаний з характером відтворення соціальної системи. Тому перспективи подальших досліджень вбачаються в розробках, зорієнтованих на поглиблення теоретичних та методичних підходів до діагностики сільських територій як об'єктів сільського розвитку.

Література:

1. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року // Економіка АПК. — 2010. — № 7. — С. 3—15.

2. Ключник В.І. Державна підтримка розвитку сільських територій / В.І. Ключник, А.В. Ключник // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2011. — Вип. 3(60). — С. 318—324.

3. Павлов О.І. Сільські території як об'єкт суспільних інтересів / О.І. Павлов // Економіка АПК. — 2011. — № 3. — С. 123—128.

4. Мармуль А.О. Соціально-економічні особливості розвитку сільських територій / А.О. Мармуль А.О. // Економіка АПК. — 2011. — № 7. — С. 122—129.

5. Галич О.А. Соціально-спрямовані дорадчі послуги в системі інформаційно-консультаційного забезпечення АПК / О.А. Галич, М.О. Маркєєва // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — 2011. — Вип. 2, Т. 1. — С. 65—72.

6. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/>.

7. Чмирь О.С. Аналіз основних методичних підходів до комплексної оцінки соціально-економічного розвитку територій / О.С. Чмирь, Д.А. Арзянцева // Інвестиційно-інноваційний розвиток економіки регіону: матеріали IV-го з'їзду Співки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції // За загальною редакцією В.В. Оскольського — К., 2011. — С. 307—319. *Стаття надійшла до редакції 01.03.2012 р.*